

З КЛОПАТАМ ПРА РОДНУЮ МОВУ Да 75-годдзя Алеся КАЎРУСА

Імя Алеся Аляксандравіча Каўруса добра вядома ўсім, хто звязаны з вывучэннем і выкладаннем беларускай мовы, з мастацкім словам, з беларускай культурай.

Алесь Каўрус нарадзіўся 18 мая 1935 года ў в. Брусы на Міншчыне. З маленства спазнаўшы сілу і характэр роднага слова, Алесь Каўрус па заканчэнні Мядзельскай сярэдняй школы паступіў на гісторыка-філалагічны факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.М.Горкага.

Навукова-педагагічны шлях Алеся Аляксандравіча распачаўся больш за паўстагоддзя таму назад, калі ў якасці маладога спецыяліста ён вярнуўся на сваю малую радзіму, родную Мядзельшчыну, дзе выкладаў беларускую і рускую мову ў семігадовых школах. Пазней была вучоба ў аспірантуры пры педінстытуце, якая завяршылася паспяхова абаронай у снежні 1965 г. пад кіраўніцтвам Ф.Янкоўскага кандыдацкай дысертацыі “Станаўленне апавядальнай мовы Якуба Коласа”. Дарэчы, менавіта Алесь Каўрус стаў першым абароненым аспірантам вядомага вучоныга. Дысертацыя прыцягнула ўвагу навуковай грамадскасці і паслужыла асновай для першай кнігі Алеся Аляксандравіча пад сімвалічнай назвай “З крыніц народнай мовы” (Мн., 1968), у якой асвятляліся асаблівасці мовы і стылю аповяданняў Якуба Коласа.

Маладога таленавітага даследчыка запрасілі на працу ў Мазырскі педінстытут на кафедру беларускай мовы, дзе Алесь Каўрус працаваў да 1968 г. У хуткім часе цяга да фундаментальнай навукі прывяла Алеся Аляксандравіча ў Інстытут мовазнаўства; менавіта там, працуючы на пасадзе старшага навуковага супрацоўніка, даследчык пачаў назапашваць матэрыял для сваіх далейшых прац па беларускай стылістыцы і культуры маўлення. Аднак, 1970-я гады былі складаным перыядам для ўсіх, хто шчыраваў на ніве беларушчыны. Выдаваліся шматлікія акадэмічныя слоўнікі і энцыклапедычныя даведнікі, рыхтаваліся фундаментальныя манаграфіі па розных праблемах нацыянальнай лінгвістыкі, аднак адначасова ў грамадстве набіралі сілу і працэсы дэбеларусізацыі. У акадэмічным асяродку станавілася ўсё цяжэй працаваць на прынцыпова нацыянальных пазіцыях.

Далейшы жыццёвы шлях Алеся Каўруса быў звязаны з выдавецтвам “Народная асвета”: менавіта там, працуючы з 1974 г. на пасадзе рэдактара, а затым старшага рэдактара, А.Каўрус многа зрабіў не толькі для павышэння якасці беларускіх выданняў, але і для папулярызацыі роднага слова – на грамадскіх пачатках ён стаў адным з укладальнікаў зборніка аповяданняў беларускіх пісьменнікаў для дзяцей “Ручаінкі” (Мн., 1978), куды былі ўключаны арыгінальныя творы У.Дубоўкі, Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, Янкі Брыля, А.Васілевіч, В.Віткі, С.Грахоўскага і інш. пісьменнікаў.

У 1980 г. выдавецтва “Народная асвета” ў серыі “Бібліятэка настаўніка” апублікавала дапаможнік А.Каўруса “Стылістыка беларускай мовы”, дзе

прапаноўвалася апісанне функцыянальных стыляў і стылістычных рэсурсаў беларускай мовы, а таксама змяшчаліся тэксты і заданні да асноўных раздзелаў стылістыкі. Гэты дапаможнік вытрымаў тры перавыданні (апошняе ў 1992 г.), ён аказаўся запатрабаваным не толькі ў сярэдніх школах, але і шырока выкарыстоўваўся ў вышэйшых навучальных установах.

У 1981 г. Алесь Аляксандравіч прыняў прапанову свайго былога навуковага кіраўніка прафесара Ф.Янкоўскага і перайшоў працаваць на кафедру беларускага мовазнаўства Мінскага педінстытут (зараз – Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка). Гэтай навучальнай установе Алесь Каўрус аддаў 15 гадоў свайго жыцця. Выпускнікі факультэта беларускай філалогіі і культуры добра памятаюць яго энцыклапедычныя лекцыі па стараславянскай мове, гістарычнай граматыцы і стылістыцы беларускай мовы. Вынікам руплівай выкладчыцкай працы стаў цэлы шэраг вучэбных дапаможнікаў, падрыхтаваных Алесем Каўрусам для студэнтаў ВНУ.

З прыхільнасцю і ўдзячнасцю чытачы сустрэлі кнігі Алеся Каўруса “Культура мовы” (Мн., 1983), “Мова народа, мова пісьменніка” (Мн., 1989), у якіх на падставе яркіх, арыгінальных прыкладаў з твораў беларускіх пісьменнікаў раскрываюцца асноўныя якасці літаратурнай мовы: правільнасць, дакладнасць, выразнасць, асвятляюцца найбольш актуальныя пытанні літаратурна-моўнага працэсу, узаемадзеяння дыялектнай і літаратурнай формаў нацыянальнай мовы ў мастацкім творы, асаблівасці мовы і стылю вядомых беларускіх пісьменнікаў.

Сапраўднай знаходкай для ўсіх, хто ва ўмовах адзінай дзяржаўнай мовы хацеў карыстацца ёй у сваёй прафесійнай дзейнасці, стала кніга А.Каўруса “Дакумент па-беларуску”, у якой змяшчалася тэрміналагічная лексіка і тлумачыліся асноўныя паняцці рыначнай эканомікі, бухгалтэрыі, справаводства і іншых сумежных галін.

Акрамя таго, у 1998 г. пабачыла свет выданне Алеся Аляксандравіча “Уводзіны ў стараславянскую мову” (у суаўтарстве), а праз 7 гадоў на яе аснове быў створаны новы грунтоўны вучэбны дапаможнік (у суаўтарстве), дзе ўпершыню па-беларуску апісваліся лексіка, словаўтварэнне, фанетыка і граматыка стараславянскай мовы.

Аб’ектам навукова-метадычных заняткаў А.Каўруса былі і некаторыя іншыя праблемы сучаснай лінгвапедагагікі. Так, у ён з’яўляецца суаўтарам дапаможніка для аспірантаў і студэнтаў “Англійская мова” (Мн., 1992), які прызначаецца для інтэнсіўнага навучання чытанню і разуменню навуковай літаратуры на англійскай мове.

З пачатку 1960-х гадоў Алесь Каўрус занатоўваў з розных крыніц беларускай літаратурнай мовы лексіку, якая не трапіла ў вялікія акадэмічныя слоўнікі. Вынікам гэтай складанай і карпатлівай працы стала выданне ў 25 нумарах часопіса “Роднае слова” унікальнага лексікаграфічнага праекта “Словы без прапіскі”, куды ўвайшло 2840 адметных беларускіх слоў.

З велізарнай цікавасцю чытаюцца шматлікія навуковыя артыкулы Алеся Каўруса, надрукаваныя ў гэтым жа часопісе, – “Агледзіны слова”,

“Граматычная схема і жывая мова: пра некаторыя формы дзеясловаў і назоўнікаў”, “У пошуку дасканаласці: агляд падручнікаў беларускай мовы”, “Выбар слова” і многія іншыя. У кожнай з гэтых публікацый ставяцца актуальныя лінгвістычныя пытанні і вырашаюцца важныя навуковыя задачы.

Таленавіты вучоны, педагог, Алесь Аляксандравіч карыстаецца заслужаным аўтарытэтам і павагай сярод навуковай і педагагічнай грамадскасці. Яму ўласцівы інтэлігентнасць, аптымізм, добразычлівасць, дэмакратызм, увага да калег, здольнасць бачыць галоўнае ў складаных праблемах. Сустрэкаючы гэты шаноўны юбілей, Алесь Каўрус актыўна працуе і развівае лепшыя традыцыі беларускай лінгвістыкі.

Дзмітрый Дзятко, загадчык кафедры
беларускага мовазнаўства БДПУ імя Максіма Танка

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ